

Preprint

Jürgen Habermas, "Tysk kontinuitet",  
Ord & Bild, nr 5 1994, pp. 99–100

Övers. av "Das Bedürfnis nach deutschen Kontinuitäten", Die Zeit, Nr 49, 3 Dez. 1993, p. 17. Denna svenskspråkiga text ingick i Liber. Europeisk bokrevy utgiven av Pierre Bourdieu, som var en inlägg i Ord & Bild, nr 5 1994. En fransk översättning med rubriken "Continuités allemandes" publ. i Liber. Revue européenne des livres, n° 18, juin 1994, p. 8-11.

Återgivning av manuset:

Tysk kontinuitet

Efter Carl Schmitts död 1985 växer hans inflytande i Tyskland, inte trots hans nazistiska förflutna utan närmast på grund av hans vägran att dölja detta.

Jürgen Habermas

Dirk van Laak

Gespräche in der Sicherheit des Schweigens. Carl Schmitt in der politischen Geistesgeschichte der frühen Bundesrepublik (Ung. "Att tala i tiggandets trygga tid. Carl Schmitt i den tidiga Förbundsrepublikens politiska idéhistoria") Berlin, Akademie Verlag, 1993

Sedan Carl Schmitts död 1985 hopar sig skrifterna om denne inflytelserike tänkares liv och verk. Vid sidan av trogna lärjungars försök att aktualisera det nationalistiska budskapet förekommer de sedvanliga lärda specialstudierna, liksom gamla hederliga biografier med objektivitetsanspråk. Under åttiotalet hade den "postmodernistiska" receptionen av Schmitt berett marken för boomen efter 1989, i och med revanschbehoven på östsidan och på västsidan det fria flödet av ideologiska droger som väckte drömmar om den starka staten och den homogena nationen. Den nya högern hade sedan länge vetat att Carl Schmitt kunde användas för att skänka en viss intellektuell polityr åt diskussionen om farorna för rikets inre säkerhet, om främlingsinvasion och rasblandning. I de revisionistiska samtidshistorikernas böcker som förlaget Ullstein framställer på löpande band återfinns det livskraftiga viruset från Carl Schmitts och Martin Heideggers tolkningar – och även den besynnerliga blandning av Schmitt och Heidegger som inspirerat Ernst Noltes historiefilosofi.

I fråga om verkningarna på eftervärlden finns det samband dem emellan. Båda hade gjort sig bemärkta redan under weimartiden, den ene för sina insatser inom statsrätten och den andre som filosof. Trots att de diskrediterades på grund av att de på uppseendeväckande vis tagit parti för nazisterna och trots att de 1949 hade sin produktiva fas bakom sig, har både Schmitt och Heidegger övat ett exempellöst inflytande på Förbundsrepublikens politiska och intellektuella miljö. Och trots skillnader i tänkesätt, akademisk bakgrund, intressen och verksamhetsfält finns fler påtagliga paralleller.

De båda tänkarna förenas i den modernitetskritik de i unga år fick sig till livs i katolska miljöer. Vidare kom båda att genom giftermål på det ena eller andra sättet avlägsna sig från kyrkan. De förenas i sin stridbara provinsialism och av en viss osäkerhet inför allt urbant, av

generationserfarenheterna av första världskriget och Versailles-komplexet, vartill kom det existencialistiska uppbrottet "från Goethe till Hölderlin" och över huvud taget ställningstagandet mot humanismen, Schmitts latinsk-katolska och Heideggers gekisk-nyhedniska kritik av upplysningstraditionen, antingen nu kritiken var av Donoso Cortés eller Nietzsches märke. De förenas i det tankearistokratiska förkastandet av partistat, demokrati, offentlighet, diskussion, i föraktet för allt egalitärt, i den nästan paniska skräcken för emancipation och i sökandet efter en oanfrätt andlig auktoritet – samt självfallet däri att der Führer, ledargestalten, blev deras gemensamma öde.

Båda tillhörde "1933 års stora ja-sägare" eftersom de kände sig oändligt överlägsna nazisterna och önskade "leda ledaren" – en förmånenhet som de senare insåg var en villfarelse, men de vägrade ändå att offentligen vidgå sin skuld eller ens sina politiska misstag. "Var det egentligen oanständigare", frågade Carl Schmitt, "att ta ställning för Hitler 1933 än att bespotta honom 1945?" Med denna deras vägran och detta deras hat mot "botgörarpredikanter som Jaspers" började Heideggers och Schmitts verkningshistoria i Förbundsrepubliken.

## Inflytandets vägar

Hur har dessa män som en gång "förde ordet" i det rike som tog öppet avstånd från civilisationen, trots sin omdömeslöshet, ja trots sin oförbätterlighet som de ställt ut till allmänt beskådande, ändå kunnat vinna unga intellektuella efterföljare vilkas fascination röjer en identifikation med lärofädernas djupare sinnelag? Svaret kanske är triviale i Heideggers fall. Hans lära förmedlades av lärjungar som inte var politiskt diskrediterade och själv kunde han undervisa som emeritus ända fram till 1967. Han var närvarande först och främst i egenskap av den politiskt oskyldige författaren till *Varat och tiden* och passade över huvud taget väl in i det normalitetsmönster, byggt på bortträngningar och förtiganden, som vid de tyska universiteten under hela perioden före, under och efter nazitiden vilade på en stark kontinuitet i fråga om lärarkår och undervisningsinnehåll.

Fallet Carl Schmitt är annorlunda. Han vägrade att underkasta sig avnazifieringsproceduren, tilläts därför inte att återvända till universitetet efter 1945 och utgjorde såtillvida ett undantag till och med inom den svårt belastade juristkåren. För att träffa den forne Tredje Riket-kollaboratören sedan han utestängts från ämbetet, var man tvungen att ta sig över tröskeln till hans bostad i Plettenberg eller att söka sig till informella diskussionsgemenskaper och vänkretsar eller obskyra kollokvier och konferenser arrangerade till mästarens ära. Barriärerna var högre men kontakterna tätare och samtalen intensivare.

På så sätt uppstod en aura av sammansvärjning och cenakel som givit intrycket att en subversiv underström till Förbundsrepublikens politiska idéhistoria här flutit fram. Många av dåtidens mest begåvade och produktiva ynglingar konverterade faktiskt till "schmittianismen" – dock, med undantag för några avvikande figurer<sup>1</sup>, utan att i längden låta sig fångas av "Benito Cerenos" politiska fördomar, och de har sedermera gjort karriär inom CSU eller Siemensstiftelsen och införlivat antikommunisten Carl Schmitt med Förbundsrepublikens antitotalitära kör. År 1949 grundades kring Carl Schmitt föreningen "Academia Moralis" som bistod honom med pengar från näringslivet fram till dess att hans pensionskrav reglerades 1952.<sup>2</sup>

Diskussionen om politiska idéer blir ytlig om den stannar vid frågan om vilka som är vänner och fiender. Mycket mer provocerande för en konstitutionell demokratisk stats självförståelse är Carl Schmitts politiska teologi, som avvisar en sekulariserad uppfattning om politiken och därmed uppfattningen att rättens legitimitet har sin grund i de demokratiska procedurerna; som

---

<sup>1</sup> Säsom Armin Mohler, Hans Joachim Arndt och Bernard Willms.

<sup>2</sup> Till föreningens föredrag kom, förutom Schmitts nära vänner som Hans Barion och Günther Krauss, tidigare elever som Werner Weber och Ernst Forsthoff, samt vänner från 30- och 40-talen som Helmut Schelsky och Östeuropahistorikern Peter Scheibert.

genom att fränkänna demokratin dess innersta kärna, makten att besluta, vanställer demokratin till att blott gälla de organiserade massornas bifall; som mot det pluralistiska samhället ställer myten om den ursprungliga nationella enheten; och som utmålar de universella mänskliga rättigheterna och den universella mänskliga moralen som brottsligt hyckleri.

Under årtiondet före 1968 vann Carl Schmitt genom personliga kontakter sina viktigaste lärjungar. I Heidelberg bildades kring Nicolaus Sombart och Hanno Kesting, som redan tidigare lärt känna Schmitt, en sluten krets av hängivna anhängare bestående av "dissidenter" från Alfred Weber-seminariet. År 1957 startade Ernst Forsthoff den sommarkurs i Ebrach<sup>3</sup> som gav mästaren tillfälle att regelbundet möta en vidare krets av intresserade studenter. Samma år kom Schmitt till München och blev en bestående inspirationskälla för några av Ritters mest produktiva lärjungar, vilka dock tillägnade sig hans idéer med en viss distans och självständighet.

Carl Schmitts idéer har således påverkat bildningsgången för två generationer intellektuella, uteslutande manliga, flertalet konservativa. Bland dessa lärjungar finns dock inte ett spår av högerns underground. Via dem har inte Carl Schmitt rubbat Förbundsrepublikens politiska kultur. De avvikande motiven inom dagens nykonservativa tänkande odlas av intellektuella med helt annan bildningsbakgrund, såsom Hans Magnus Enzensberger, Karl Heinz Bohrer eller Botho Strauß.

Denna iakttagelse gör frågan om grunden för Carl Schmitts personliga attraktionsförmåga under femtiotalet än mer påträngande. Det är inte förklaring nog att hänvisa till den dragningskraft som en lysande tänkare som själv tilldelat sig den fredlöses roll kan utöva på mottagliga och intellektuellt nyfikna sinnen. Dessa känsliga studenter stiftade i Plettenberg bekantskap med en världsbild vanställd av projiceringar och blockerad av ressentiment. Schmitts notisbok "Glossarium" svämmade ju över av rabiät antisemitism, blint hat mot de "i moraliskt avseende delvis störda" invandrarna, och pinsamma gråtmilda klagovisor från en man som såg sig som "ett jagat villebråd", en ur Leviatans buk utspydd Jonas. Han förnekade, han rättfärdigade sig, han rasade mot "kriminaliserarna i Nürnberg" och mot "dem som diktade ihop förbrytelser mot mänskligheten och folk mord".

Ändock kunde samme Carl Schmitt för de unga, eller åtminstone för några bland dem, framträda som en man som tillfredsställde två existentiella behov: han föreföll göra nederlagets orsaker begripliga och han föreföll på ett övertygande vis representera kontinuiteten hos en av andra ifrågasatt tysk tradition. Hanno Kesting önskade att Schmitt skulle vara "en hemlig princip i det tyska tänkandets osynliga rike". Den viktigaste förutsättningen för denna förhoppning var den gemensamma känslan av att man blivit "besegrad" 1945.

Må vara att en generations politiska medvetande bestämmes av samma problem, men alla reagerar inte på samma sätt. För somliga betydde årtalet 1945 ett skymfligt nederlag, ja en det tyska folkets kapitulation, för andra frigörelsen från en förbrytarregim – eller åtminstone en vilopunkt vilken man i ljuset av de då avslöjade massförbrytelseerna förstod att utnyttja som en möjlighet. För de årskullar vilka som soldater lät sig hudflängas för folket och Führern, eller blott för fäderneslandet, torde denna insikt ha varit mer svårfattlig än för andra. De som inte uppfattade "1945" som en ny början och en uppfordran att förkasta den traditionella bilden av den tyska särarten, kunde förvisso välja att i all anspråkslöshet anpassa sig till de nya förhållandena, men Heidegger och Schmitt förkroppsligade med stora åtbörder de självmedvetna "förlorarna" vilkas trotsiga hållning tedde sig som ett alternativ just för de mer medvetna.

Det motstånd Carl Schmitt rönt då han 1949 utan framgång försökte återinträda i sina kårbröders exklusiva klubb "Vereinigung Deutscher Staatsrechtslehrer" var symptomatiskt. Ett exempel måste statueras i fallet Schmitt, ty man ville inte att riskera att de sedan länge insläppta kollegernas och elevernas diskrediterande förflutna skulle dragas fram. I den tidiga Förbundsrepubliken underlät man att göra sig kvitt eller byta ut de gamla eliterna, och i tidens socialpsykologiska ekonomi tjänade därför Carl Schmitt – i egenskap av negativ typ, på vilken de

---

<sup>3</sup> I Ebrach deltog ibland även Hans Barion, Arnold Gehlen, Werner Conze, Franz Wieacker, Pascal Jordan och andra bland Schmitts vänner.

rehabiliterade och medlöparna kunde avbörd sig bortträngda eller förtigna delar av den egna biografien – som ett funktionellt nödvändigt komplement till de gamla samhällsbärarskiktens stillatigande integrering. Carl Schmitt som inte låtit sig avnazifieras behövde inte tala om de andra; han kunde tala om den tyska kontinuitet som de andra levde med men inte klädde i ord.

## De tyska eliternas kluvenhet

Denna kluvenhet har nu senast än en gång hamnat i gräll belysning när redaktionen för *Deutschen Nationalzeitung*<sup>4</sup> avslöjade att en före detta bayersk kulturminister och världsbekant författare till ett standardverk om den tyska grundlagen, Theodor Maunz, publicerat sig under pseudonym och därvid i långa stycken hållit fast vid sina politiska ungdomsidéer. Utan tvivel representerar Theodor Maunz och Carl Schmitt, företrädaren för den nya staten och motståndaren till flerpartistaten, två sidor av samma mynt. Ironiskt nog har arbetsdelningen inneburit att båda bidragit till ett liberalkonservativt samförstånd i den närmast följande generationen, ty bådas lärjungar sitter i dag sida vid sida som författningsdomare. Men av de två kan bara den ene, som avstått från den härskande politiska kulturen och tilldelat sig själv rollen av den försakande och förtalade, dvs. Carl Schmitt, erbjuda medlen att tillfredsställa det återuppväckta behovet av tysk kontinuitet.

Häri ser jag ett motiv för den decennielånga hätska kampen (inte bara på kultursidorna i *Frankfurter Allgemeine Zeitung*) för en politisk och intellektuell rehabilitering av de stora neokonservativa tänkarna, närmare bestämt de specifikt tyska tänkare formade av första världskriget --- ett nederlag även i mentalt hänseende – vilka uppträtt som en obruten nationell traditions sanna väktare. De hade intet att ångra 1945, betygade de själva, ty de hade skäl att känna sig grundligt svikna av den "rörelse" de stött 1933, nationalsocialismen, vilken de fortfor att uppfatta som en variant av de egna idéerna. I Carl Schmitts backspegel uppträdde Hitler som den "hemlöse trasproletären" som bryter sig in i "bildningstemplet" för att göra allvar av de "rena idéerna": "Omvänt blev dessa känslor och formler, som ditintills i hög grad varit föremål för det rena tänkandet, överraskade och glada över att någon tog dem på allvar." Det är därför Schmitts levnadstecknare Paul Noack talar om "ett slags oskuld hos den tyska borgerligheten 1933 och i synnerhet hos dess intellektuella".

Vi har lärt att stora världshistoriska skeenden uppträder två gånger, ena gången som tragedi och andra gången som fars. Den häpnadbestörtning inför bedrägeriet som författningsdomstolens ordförande – mångårig assistent, medarbetare och kollega till Theodor Maunz – ådagalade när han konfronterades med sin lärares politiska och intellektuella dubbelliv, var väl ett uttryck för hur den tyska borgerligheten och dess intellektuella visar upp sin oskuld för andra gången; Roman Herzog är visserligen ännu inte utsedd kandidat men han är den troligaste efterträdaren till den tyske förbunds-presidenten.<sup>5</sup>

Översättning från tyskan: Donald Broady

---

<sup>4</sup> En tidning tillhörig extremhögern, organ för Deutsche Volksunion.

<sup>5</sup> Sedan denna artikel skrevs i december 1993 har Roman Herzog utsetts till CDUs kandidat till förbunds-presidentposten.